

Atatürk Dönemi Nüfus Politikası Çerçevesinde 1927 ve 1935 Nüfus Sayımlarının Karşılaştırmalı Analizi

In the Framework of Population Policy during the Atatürk Period a Comparative Analysis of 1927 and 1935 Population Censuses

Öz

Türkiye, erken Cumhuriyet Dönemi'nde muhtelif meselelerin çözümüne yoğunlaşmış olup bunlardan biri de demografik yapı/nüfus olmuştur. Nitekim Türkiye nüfusunun niceliği ve niteliği meselesi, devletin idare ve karar verme mekanizmalarına yol gösterecek argümanları ihtiva etmesi bakımından önemli görülmüştür. Bu önemine binaen, Atatürk döneminde nüfus artırılması yönünde bir politika uygulanmıştır. Bu süreçte nüfus konusunda belirlenen amaçlara ulaşabilmek amacıyla çeşitli icraatlar uygulamaya konulmuştur. Aynı zamanda mevcut nüfusun miktarını ve niteliğini tespit etmek için ilki 1927 ve ikincisi ise 1935 yılında olmak üzere iki genel nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. Tüm bu malumatlar ekseninde hazırlanan makalenin konu kapsamını, Atatürk döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfus politikası ve bu kapsamda gerçekleştirilen nüfus sayımları oluşturmaktadır. Bu iki nüfus sayımının ilk defa kapsamlı ve karşılaştırılmalı ele alındığı bu çalışmada dönemin gazeteleri ve resmi istatistik dokümanları başta olmak üzere bazı Cumhuriyet Arşivi belgelerinden ve konuya ilişkin literatürden istifade edilmiştir. İki nüfus sayımı sonucunda ortaya çıkan nüfus verileri ve bulgular, nicel ve nitel yöntemler ile ele alınarak karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Atatürk, nüfus politikası, 1927 nüfus sayımı, 1935 nüfus sayımı.

ABSTRACT

Turkey, concentrated on the solution of various issues in the early Republican period, one of which was the demographic structure/population. As a matter of fact, the issue of the quantity and quality of Turkey's population has been considered important in that it contains arguments that will guide the administration and decision-making mechanisms of the state. Based on this importance, a policy was implemented in the Atatürk period to increase the population. In this process, various actions have been put into practice in order to achieve the goals set in the population. At the same time, two general censuses were carried out, the first in 1927 and the second in 1935, to determine the amount and quality of the current population. This paper is centred on the population policy of the Republic of Turkey during the Atatürk period and the population censuses conducted in this context. This study, which is the first time that the two censuses have been analysed comprehensively and comparatively, has made use of newspapers of the period, official statistical documents, some Republican Archive documents and literature on the subject. The population data and finding obtained from the two censuses have been analysed comparatively by using quantitative and qualitative methods.

Keywords: Republican Period, Atatürk, Population Policy, 1927 Population Census, 1935 Population Census

Enes Mert
DEMİR

Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Geliş Tarihi/Received 05.09.2024

Kabul Tarihi/Accepted 25.11.2024

Yayın 05.12.2024

Tarihi/Publication Date

Sorumlu Yazar/Corresponding

author: Enes Mert DEMİR

E-mail:enesmertdemir@gazi.edu.tr

Cite this article: Demir, E.(2024) *A In the Framework of Population Policy during the Atatürk Period a Comparative Analysis of 1927 and 1935 Population Censuses*, *Journal of Atatürk*, 13(2), 61-75.

Atıf: Demir. E.(2024) *Atatürk Dönemi Nüfus Politikası Çerçevesinde 1927 ve 1935 Nüfus Sayımlarının Karşılaştırmalı Analizi*, *Journal of Atatürk*, 13(2), 61-75.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Nüfus ve büyüklüğü, tarih boyunca devletlerin sahip olduğu güç ile siyasi, askerî, ekonomik ve toplumsal açıdan önemli göstergelerinden biri olmuştur (Aysan, 2014, s.68). Ülkelerin beşerî sermayesi olarak da adlandırılan nüfus, devletlerin kalkınmaları ile yakından ilişkili olarak gördükleri ve üzerinde politikalar geliştirdikleri önemli bir alan olma özelliğini haizdir (Küçüköğlü, 2019, s.241).

Nüfus politikası ise bir devletin, nüfusunun artması veya eksilmesi durumunu ülkesinin ve toplumun yararı amacıyla değiştirmeye yönelik teşvik edici uygulamaları olarak nitelendirilmektedir. Nüfusun devlet açısından çok yönlü etkisi de göz önüne alındığında; kalkınmaya, gelişmeye ve ilerlemeye odaklanan çoğu devlet, aldığı birtakım idari tedbirle nüfus artışını etkilemeye çalışmaktadır. Bunlar arasında; “Sağlık tedbirlerini yaygınlaştırmak, bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek, doğumları artırmak ve kolaylaştırmak, gebeliği önleyici ilaç ve araçların kullanılmasını yasaklamak, çocuk düşürme fiilini cezalandırmak, evliliği teşvik etmek, evlenmeyenlerden vergi almak, çocuklu ailelere yardım etmek, memleket dışına olan göçleri sınırlamak ve memleket içine olan göçleri teşvik etmek” gibi çeşitli uygulamaların olduğu görülmektedir (Güriz, 1971, s.13-14).

İdari, sağlık, ekonomik, eğitim, toplumsal ve sosyo-kültürel alandaki göstergeleri içeren bu uygulamaların sonuçları ise nüfus artış hızını ve doğal olarak nüfus sayısını etkileyen doğum, ölüm ve göç olmak üzere üç temel demografik süreç içinde ortaya çıkmaktadır (Aysan, 2014, s.68). Bu kapsamda devletler, politikalarını belirleyebilmek için nüfus sayımlarına ve nüfusun hem niteliğini hem niceliğini ortaya koyan istatistiklere ihtiyaç duymaktadırlar. Türkiye Cumhuriyeti’nin mirasçısı olduğu Osmanlı Devleti de bu ihtiyaca binaen -günümüzdeki gibi- modern biçimde olmasa dahi çeşitli sayımlar yapmıştır. Klasik dönemde tahrir kayıtları ile hane bazlı nüfus sayımı yaparak vergi kayıtlarını tutan Osmanlı Devleti, Tanzimat Dönemi’nde ise vatandaşın emvâl ve emlâkını tespit eden ve bunların kaydedildiği temettuat defteriyle nüfusa dair önemli verileri kayıt altına almıştır (Güneş, 2014, s.224, 233-234).

Osmanlı Devleti’nde modern anlamda ilk nüfus sayımı ise 1831 senesinde gerçekleştirilmiştir (Karpaz, 2010, s.61-62; Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004, s.75). 1831 sayımından sonra gerçekleştirilen sayımlar ise 1844, 1866, 1881-1882 ve 1905-1906 nüfus sayımlarıdır. 1913’da yeni bir nizamname ile nüfus işlerini yürütmek üzere Nüfus Müdüriyeti kurulmuştur. 1914’te ise nüfusu genel olarak düzenli bir şekilde kayıt altına almayı amaçlayan Sicil-i Nüfus Kânunu çıkartılmışsa da Birinci Dünya Savaşı’nın

başlamasıyla bu girişim akim kalmıştır (Karpaz, 2010, s.64-66, 84-86, 94-96; Çakmak, 2009, s.90).

İstiklal Harbi Dönemi’nde ise Ankara’da açılan TBMM tarafından 1920 ve 1921 yıllarında nüfusun kayıt altına alınması ve nüfusa kaydolmayanların cezalandırılmasına ilişkin iki kânun çıkartılmıştır (Çakmak, 2009, s.91-94).

Yeni hükûmetin gerek nüfus işlerini yönetebilmek gerekse nüfusu kayıt altına almak istemesinin maksadı, nüfusu tespit etmek ve buna göre politika geliştirmek istemesiyle alakalıdır. Neticede 1919-1922 yılları arasında gerçekleştirilen Millî Mücadele sonucunda idari yapısı cumhuriyet şeklinde belirlenen Türkiye Devleti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, bulunduğu coğrafi konum göz önüne alındığında savunma ve güvenlik amaçlı; kalkınma ve ilerlemeye olan ihtiyaç düşünüldüğünde de ekonomik ve toplumsal gerekçelerle nicelik ve nitelik açısından büyük ve gelişmiş bir nüfusa sahip olmayı önceliklemiştir (Tabak, 2000, s.18). Bu amaçla bir yandan nüfusun artırılmasına yönelik bir politika benimseyen hükûmet, aynı zamanda başta eğitim seviyesi olmak üzere nüfusun niteliğinin de geliştirilmesine yönelik üzerinde hassasiyetle durduğu bir politika geliştirmiştir (Çakmak, 2007, s.25-31; Güriz, 1971, s.14).

Şüphesiz bu politikanın, uzun yıllardır savaşımlardan bitap düşmüş bir memleketin geleceği açısından elzem olduğu değerlendirilmektedir. Benimsenen bu nüfus politikasının henüz İstiklal Harbi devam ederken Ankara’da açılan TBMM’de ele alındığı ve nüfusun artırılmasına yönelik tartışmaların yaşandığı görülmektedir. (Baş, 2022, s.24-25.)

Konuya ilişkin 1 Mart 1922 tarihinde yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), “Efendiler! Milletimizi asayiş tam halinde yaşatmak nuhbe-i amalimiz olduğu gibi onun sıhhatine itina etmek ve vesait-i mevcudemiz nispetinde alâm-ı içtimaiyesine çaresiz olmak da hükûmetimizin cümle-i vezaifindedir. Bu cümleden olmak üzere memleketimizin etıbba ihtiyacı imkân müsaadesi nispetinde telâfiye uğraşıldı.” sözleriyle halkın sağlığını korumanın ve daha güçlendirmenin amaçlandığını ve bunun hükûmetin vazifesi olduğunu ifade etmiş; bu açıdan nüfusun artırılmasına yönelik bir politika benimseneceğine ilişkin somut bir mesaj vermiştir (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 2006, s.126-127).

TBMM’nin 1923 senesindeki dördüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada da bu hususa değinerek “Efendiler! Nüfus meselesi bir memleketin en önemli mesail-i hayati-yesindedir. (...) Binaenaleyh yeniden tahrir-i nüfus icrasına pek âcil ve mübrem bir lüzum muhakkaktır.” ifadelerini kullanarak konunun önemine ve nüfus sayımının gerekliliğine dikkat çekmiştir (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 2006, s.160-163).

Esasında erken Cumhuriyet Devrinde belirlenen nüfusun artırılması ve niteliğinin geliştirilmesi politikası, Avrupa başta olmak üzere dünya ile benzer ekseninde olmuştur. Bunun en önemli sebebi ise özellikle Birinci Dünya Savaşı sebebiyle ülkelerin nüfusunun hızla düşmesi ve bu açığın kapatılması isteğidir. Türkiye'nin de gerek siyasi, politik, askerî ve ekonomik gücünü geliştirebilmek gerekse yurt içinde ve yurt dışında ülkenin her alandaki ulusal menfaatlerini koruyabilmek için büyük bir nüfusa sahip olma gerekliliği ortaya çıkmıştır (Semiz, 2010, s.430-431). Konuya dair Türk akademisyenler de yazdıkları yazılarda, diğer ülkelerdeki nüfus artışı hızını inceleyerek nüfus artışının Türkiye'de nasıl uygulanabileceğine dair analizlere yer vermiştir (Erdal, 2012, s.782-783). Bu durum dönemin aydınlarının konuya özel ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu dönemi ele alırken ifade edilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise bu süreçte Türkiye'nin yönünü tamamen Batı'ya çevirerek toplumsal alanda ve devlet hayatında bir dizi inkılapları hayata geçirmesidir. Bu doğrultuda siyasi, sosyal, toplumsal ve ekonomik alanda Batıyı merkeze alan ve çağdaşlaşmayı hedefleyen değişimler hayata geçirilmiştir. (Aybars. 2006, 242-245). Bu değişimin etkili bir şekilde olabilmesi için ise devlet tarafından toplumun aile hayatından yaşam tarzına, aldığı eğitimden, ekonomik ve sosyal koşullarına kadar birçok alanda çağdaşlaşma yönelik müdahale ve düzenlemelerin olduğu da ifade edilmelidir (Yamaner. 1998, s.156-160).

Bahsedilen uygulamaların toplumsal yapının niteliğinin değiştirilmesine de yansıdığı, adeta tamamıyla Osmanlı'dan farklı bir zihniyete sahip nüfus yapısı oluşturulmak istendiği değerlendirilmektedir. Nitekim Atatürk döneminde üzerinde durulan en önemli hususlardan biri de ulus devlet oluşturma hedef ve ülküsünü benimseyen Cumhuriyet idaresinin, Türklere müteşekkil homojen bir nüfusa sahip olma isteğidir (Baş, 2022, s.30-32, 87-88). Bu bağlamda Batı'yı merkeze alarak kapsamlı bir modernleşme hareketi başlatan Türkiye'nin; iyi eğitim almış, ulus bilincine sahip, vatanına ve milletine bağlı bir neslin yetiştirilmesine önem verdiği ifade edilebilir (Arı, 1992, s.409-420; Erdal, 2012, s.781).

Burada Türkçülük ve Türk milliyetçiliği ideolojisi hâkim bir etken olarak modern Türk milletinin oluşturulması, yani bir ulusal/millî Türk kimliği inşası ana hedef olmuştur. (Yamaner. 1998, s.178-181) Bu doğrultuda bir yandan mevcut nüfusun çağdaştırılmasına çalışılmıştır ki bunlar arasında toplumun hayat seviyesi ile okuma yazma ve eğitim derecesinin yükseltilmesi, siyasi yaşama katılım ve Cumhuriyet değerlerini benimseme gibi hususiyetler ön planda tutulmuştur. (Türkoğlan. 2005, s.255-258, 265,267) Diğer yandan da Türk ulusu oluşturma hedefinin yeni doğan nüfus vasıtasıyla da yapılmaya çalışıldığı takip

edilmektedir. Dolayısıyla nüfusun artması için kadınlara annelik özendirilirken doğacak nesillerin de Cumhuriyet rejiminin niteliklerini benimsemiş, çağdaş ve eğitilmiş birey özelliklerini haiz olması amaçlanmıştır (Kaya, 2018, s.48).

Neticede hükûmetin benimsediği nüfus politikası kapsamında Atatürk döneminde uygulamaya konulan tüm icraatlar göstermektedir ki Cumhuriyetin ilk yılları nüfus artışının sağlanmaya çalışıldığı ve nüfusun nitelik olarak geliştirilmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur. Dönemin basını ve dergileri de bu politikanın bir gereği olarak nüfus artışını teşvik edici yayımlar yapılmıştır (Çakmak, 2007, s.32-43). Zikredilen bu olgulardan hareketle erken Cumhuriyet Devri, yani Atatürk Dönemi'nde gerçekleştirilen iki nüfus sayımının dönemin nüfus politikası çerçevesinde karşılaştırmalı analizi, ifade edilen hipotezlerin ortaya konulması açısından önem arz etmektedir. Bahse konu süreç, dönemsel bir incelemeyle ele alınarak konunun daha iyi bir şekilde ortaya konulması hedeflenmiştir. Konuya ilişkin kaynakçada da görüleceği gibi çeşitli ve önemli araştırmalar bulunmaktadır. Bu çalışma ise mevzu bahis kaynaklardan istifadeyle Atatürk Dönemi'ndeki nüfus politikasıyla nüfus sayımlarını kapsamlı ve derli toplu bir şekilde ele alarak sentezci bir bakış açısıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Belirlenen hipotez, çalışmada elde edilen nicel bulgularla desteklenmeye çalışılmış; ayrıca neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde nitel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Böylece dönemin nüfus politikasının ne ölçüde etkili olduğu, iki sayım üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki genel olarak toplumsal yapıya ve hususiyetle nüfusun özelliklerine dair malumat ve değerlendirmeler içeren çalışmanın meseleye yeni bir bakış açısı sunması planlanmaktadır.

Nüfus Artışına Yönelik Teşvik Politikaları

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte izah etmeye çalıştığımız gerekçelerle nüfusun artırılmasına yönelik birçok uygulama hayata geçirilmiş; bu konuda birçok teklif ve öneriler sunulmuştur. Bunlardan en dikkat çekici olanı, uzun bir müddet gündemde kalan ve ilki 1920'de diğerleri de 1921'de, 1929'da, 1930'da ve 1931'de Büyük Millet Meclisine sunulan "Bekârlardan Vergi Alınması"na ilişkin kânun teklifleridir. Bu tekliflerin hiçbirisi, Meclisteki komisyonlarda ve genel kurulda görüşülmesine rağmen çeşitli sebeplerle kabul edilmemiştir (Özer, 2013, s.74). Halk Partisi'nden vekillerin gündeme getirdiği "Bekârlık Vergisi" kabul görmese de dönemin iktidarı Halk Partisi'nin (Cumhuriyet Halk Partisi) nüfus artışına yönelik bir politika benimsediği, parti kurultayında kabul edilen parti programında da yer almıştır (Güriz, 1971, s.15-17).

Alınması gereken en genel iki tedbir ise; yeni doğan

sayısının artırılması için çocuk yapmanın teşviki ve ölümlerin azaltılabilmesi için sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması olarak tespit edilmiştir. İlgili politikaların teşvik ve takip işini ise Sosyal Yardım Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı üstlenmiştir. Nüfusun artırılmasıyla sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesinin birbiriyle yakın bağlantılı ele alınan konular olduğu muhakkaktır. Bu kapsamda Milli Türk Tıp Kongresi de düzenlenmiştir. Bu kongrede alınan kararlar, 1927 tarihli ilk nüfus sayımının yapılmasında etkili olmuştur. Zira kongrede; sağlıklı nüfusa ait istatistikî veriler olmadığı, dolayısıyla mevcut durumun tespiti ve buna göre oluşturulması planlanan politikaların ve değerlendirmelerin teorik kalacağı belirtilmiştir (Vergili, 2013, s.316). Şüphesiz, nüfus sayımının yapılmasının dönemin tam anlamıyla Batılılaşma ve çağdaşlaşma politikasının sosyal hayattaki yansımalarından biri olarak da ifade etmek gerekir (Yavuz, 1995, s.336).

Zira demografik yapı ile toplumsal alandaki değişim arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu manada toplumsal yapıdaki değişimin anlaşılabilmesi açısından da nüfus bilgisi kritik önemi haizdir. (Doğramacı. 1993, s.11-12). Konumuza dahil süreçteki sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmeler göz önüne alındığında nüfusun nitelik ve niceliğinin bilinmesinin büyük önem arz ettiği ifade edilmelidir. Nüfus artışını teşvik etmek için birtakım adımlar atılmıştır. Bunlardan biri de 18 Mart 1926 tarihli “Memurin Kânunu”dur. Bu kanunla memurların çocuklarına belli şartlar altında maddi destek sağlanması; böylece memurların çok çocuk sahibi olması amaçlanmıştır. Yine nüfusu artırma gayretleri kapsamında “Yol ve Gelir Vergisi” gibi vergilerden, çok çocuk sahibi olan vatandaşlar muaf tutulmuş veya bu kişilere indirim uygulanmıştır (Çakmak, 2007, s.37-42; Semiz, 2010, s.432-433).

Dönemin gazeteleri ve dergileri de nüfus politikası hakkında öneriler getirmek ve halkı bilgilendirmek üzere yayımlar yapmıştır. Bu yayınların en önde gelenlerinden biri Ankara Halkevi’nin yayımı olan “Ülkü Mecmuası”dır. Dergi; sağlık koşullarının iyileştirilmesine, salgın hastalıklarla mücadele edilerek doğum anındaki ve erken yaşta çocuk ölümlerinin azaltılmasına yönelik adımlar atılması gerektiğine; böylece nüfus artış hızına katkı sağlanabileceğine dikkat çekmiştir. Vurgulanan bir diğer husus ise zihnen ve bedenen iyi yetişmiş bir nüfusa sahip olmanın Cumhuriyet İnkılabları açısından hayati olduğuyla alakalıdır (Erdal, 2012, s.783, 785-786).

Ülkü Mecmuası’nın yanı sıra “Gürbüz Türk Çocuğu, Resimli Dünya/Çocuk, Türk Çocuğu, Çocuk Yıldızı ve Resimli Uyanış” gibi dergilerde de bilhassa annelere yönelik çocuk

bakımı ve çocuk eğitimi, iyi çocuk yetiştirilmesi gibi hususlarda bilgilendirici yazılar kaleme alınmıştır (Kaya, 2018, s.48).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında nüfus artışını sağlamaya yönelik bir diğer dikkat çekici öneri ise Mustafa Kemal Atatürk’ün de konuşmalarında yer verdiği üzere, yurt dışında yaşayan Türklerin ülkeye göç ettirilmesine ilişkindir (Çakmak, 2007, s.73-79; Tabak, 2000, s.24).

Şevket Kansu, Yaşar Nabi gibi dönemin önemli simaları da homojen bir Türk nüfusunun oluşturulması ve nüfus artışının sağlanması noktasında bu görüşü desteklemiştir (Erdal, 2012, s.787). Tüm bunlar dışında hükümet tarafından nüfusun artmasına katkı sağlayacak çeşitli kânun ve yönetmelikler çıkartılmıştır. Bu bağlamda en başta “Türk Medeni Kânunu” gelmektedir. (Resmi Gazete. 4 Nisan 1926, s.10-236).

Nüfusun kayıt altına alınması, evlilikte resmî nikâh zorunluluğu, tek eşle evlilik, miras ve boşanma konularında kadın-erkek eşitliği konuları ile aile yaşamına dair çeşitli hususları içeren Kânun, ayrıca içtimai ve demografik hayata ilişkin de önemli hususları ihtiva etmektedir (Toprak, 2020, s.63-64; Çakmak, 2009, s.92-93). Bu yönüyle Medeni Kanunun nüfus politikası ve sosyo-kültürel yaşama dair ayrı bir yeri haizdir. Bu kanun ile hukuk sisteminde ve Türk aile ve toplum yapısında çağdaşlaşma yolunda da büyük ve kapsamlı bir adım atılmıştır. (Özkaya. 1991, s.499-503).

Kanun maddeleri tahlil edildiğinde; özellikle ailenin medeni ve çağdaş bir çerçevede kurulması, nüfusun doğru ve zamanında kaydedilmesi ile bütünlüğünün korunması gibi hususların teminat altına alındığı ve devletin bu konuda kontrolünün de artırıldığı ifade edilebilir. Bunun yanı sıra mevcut nüfusun ve muhacirlerin bir plan dâhilinde iskan edilmesi ve kayıt altına alınmasını hedefleyen “İskan Kanunu”, (Resmi Gazete. 21 Haziran 1934, s.4003-4009); “Gizli Nüfusların Yazımı Kânunu, Umûmi Hıfzıssıhha Kânunu” (Resmi Gazete. 15 Temmuz 1934, s.4146) gibi temel kânun ve hükümler Atatürk Dönemi’nde uygulamaya konulmuştur (Güriz, 1971, s.19-20; Semiz, 2010, s.433; Çakmak, 2007, s.47-64).

Nüfus artışına katkı sağlayabilecek en dikkat çekici yasalardan biri “Umûmî Hıfzıssıhha Kânunu”dur. (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Düstur. Tertip.3, C.11, s.143). Kanunun ilgili maddelerinde nüfusun yoğunluğuna göre gerekli olan önlemlerin bölgesel bazda alınmasının hedeflendiği görülmektedir. Tüm bu adımlar atılırken nüfusu artırma politikalarının aksi yönündeki her uygulama ve propagandanın önüne geçilmek istenmiştir. 1926 tarihli “Türk Ceza Kânunu”nda yapılan düzenlemelerle kasten çocuk düşürmenin ırkın birliğini ve sağlığını bozan cürüm

olarak değerlendirileceği hususu kabul edilmiş; böylece bilinçli olarak çocuk aldırmanın ağır bir suç olduğu vurgulanmıştır (Semiz, 2010, s.434-436, 449; Vergili, 2013, s.319).

Şüphesiz bu süreçte eğitim öğretim birliğini sağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Medeni Kanun, moderniteyi esas alan hukuk reformu gibi icraatlar, kadınların erkeklerle eşit haklar elde etmelerini ve toplumsal hayata katılımını artırmıştır. (Şenşekerci ve Gülcan. 2003, s.222-231). Bu durum ise Osmanlı'da genç yaşta alışlagelmiş evlilik kavramını yavaşlatıcı bir etken olarak ifade edilmesi gerekmektedir ki kanaatimize göre bu doğal nüfus artışına biraz da olsa menfi yansımasıdır. Diğer yandan toplumun, yeni rejime yani Cumhuriyet ideolojisine uygun olarak Türklük (ulus) bilincini haiz, modern-çağdaş bir yapıya sahip olması amaçlanmış (Baş, 2022, s.42-46); bu doğrultuda okuma-yazma seferberliği başlatılması, eğitim seviyesinin yükseltilmesi; ilk-orta mekteplerin sayısının artırılması, Halkevlerinin açılması, Millet Mekteplerinin kurulması gibi çeşitli uygulamalar da hayata geçirilmiştir (Uluskan, 2010, s.100-103; Özdemir ve Aktaş, 2011, s.234, 242-243).

Nüfusun niteliklerini (yaş aralığı, eğitim seviyesi, okuryazarlık, evli-bekâr olma durumu, konuştuğu dil, yaptığı meslek vb.) tespit edebilmek için ise 1926 senesinde "İstatistik Umûm Direktörlüğü" kurulmuştur (Çakmak, 2009, s.96).

Nüfusun artışına yönelik bu uygulamalar hayata geçirilirken nüfusun önemli bir bölümünün kırsalda yaşadığı da dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda hayata geçirilen uygulamalar, yapılan duyurular ve çıkartılan kanunların, büyük bir bölümü kırsalda yaşayan nüfusa ilk etapta tesir etmediği göz önünde bulundurulmalıdır. Yani sıra dönemin ekonomik sıkıntılarının da nüfusun durumuna etki ettiği bir gerçektir. (Bayındır, 2010, s.84).

Sonuç olarak bahsedilen etkenlerin, nüfus artış hızının istenilen ölçüde artmasında yavaşlatıcı bir etken olduğu değerlendirilmektedir.

1927 Nüfus Sayımı ve Basına Yansımaları

Cumhuriyet kurulduğunda mevcut nüfusa dair kesin bilgiler olmamakla birlikte 1914'te vilayetlere göre hazırlanan nüfus istatistik verilerinde yer alan bilgiler bulunmaktaydı (Sakin, 2022). Zira 1914 tarihinde "Sicil-i Nüfus Kânunu" ile nüfusu kayıt altına almak ve genel nüfus yazımı yapma doğrultusunda başlayan sayım, savaş nedeniyle tam anlamıyla neticelendirilememiştir (Tuğluoğlu, 2012, s.61).

Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan büyük toprak kaybı ve beraberinde gerçekleşen iç ve dış göç hareketi ile savaş nedeniyle ağır insan kaybının yaşanması, nüfus

miktarını etkilemişti (Çakmak, 2007, s.12-16; Mutlu, 2013, s.173-183). Dolayısıyla yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ihtiyaç duyduğu en önemli meselelerin başında nüfusun nicelik ve niteliğinin tespit edilmesi gelmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilmesi düşünülen nüfus sayımlarıyla hem nüfusun miktarı hem de cinsiyeti, yaş durumu, medeni hali, din ve dil özellikleri, meslek durumu gibi birçok hususun öğrenilmesi amaçlanmıştır (Baş, 2022, s.47-49; Çakmak, 2009 s.98).

Nüfus sayımı yapılması için 1927 yılının sonlarına kadar beklenmesinin sebebi ise Cumhuriyet ile birlikte yeni idari sisteme geçilmesi ve bu kapsamda kayıt sisteminin düzenlenmesi, kayıt altında olmayan nüfusun mümkün olabildiğince kayıt altına alınmak istenmesinden kaynaklıdır (Vergili, 2013, s.315).

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk de nüfus sayımının önemini, hükûmetin bir an evvel nüfus sayımına yönelik hazırlayacağı bir layihayı Meclise sunması gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda ilk nüfus sayımının yapılmasına ilişkin 2 Haziran 1926'da 893 Numaralı "Umûmi Tahriri Nüfus İcrası Hakkında Kânun"u çıkartılmıştır. (Resmi Gazete. 26 Ağustos 1926, s.1-2)

Sayımın İstatistik Umûm Müdürlüğü tarafından planlanması ve uygulanması kararlaştırılmış; müdürlük de merkez ve taşrada görevlendirdiği personellerle sayım hazırlıklarına başlamıştır (Çakmak, 2009, s.98-100). Ayrıca genel nüfus sayımından bir süre evvel (Aralık 1926 - Nisan 1927 aralığında); Ankara, Tekirdağ, Sivas, Mersin, ve Ödemiş'te "Tecrübe Sayımları/Deneme Sayımı" yapılmış; böylece hem sayım memurlarının tecrübe kazanması hem de sayım sırasında karşılaşılabilecek sorunların tespit edilerek önlem alınması amaçlanmıştır (Karlı, 2019, s.7).

Sayım sonrası İstatistik Umûm Müdürlüğüne Başvekâlete (Başbakanlık) sunulan raporda; bina numaralarından sokak isimlerine, sayım memurlarının hatalı işlem yapmasından halkın sayımla ilgili malumat eksikliğine kadar çeşitli sorunların olduğu görülmüştür. Nitekim Ankara'daki "Tecrübe Sayımı"nda Başvekil İsmet Paşa'nın doğum tarihinin sayım cetveline yazılmadığı anlaşılmış, Başvekâlet Kalemi Mahsûsa'dan İstatistik Umûm Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda; Başvekilin yazılmayan doğum tarihinin Eylül 1884 olduğuna ve kaydedilmesine dair bilgilendirme yapılmıştır (BCA, 30-10-0-0/25-145-6). Bu sayımın, eksiklerin görülmesi ve tecrübe kazanılması açısından faydalı olduğu ifade edilmelidir. Nitekim tecrübe sayımından elde edilen tecrübeler ışığında sokak ve caddelerdeki numaralandırma ve isimlendirme işlemi; yerel idare ve belediyelerce yapılmıştır (Karlı, 2019, s.3; Çakmak, 2009, s.99-100).

Sayım öncesi üzerinde durulan diğer önemli bir konu ise vatandaşların nüfus sayımına iştirak etmesi, hanelerinde

yaşayan kişilerin sayılarını ve bilgilerini doğru vermesine yönelik olmuştur. Bu konuda dönemin gazetelerinde yayımlar yapılmış, halkı bilgilendirmek için bazı yerlerde konferanslar verilmiş ve broşürler dağıtılmıştır (Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004, s.76).

Bu kapsamda Cumhuriyet Gazetesi'nin 7 Ekim 1927 tarihli sayısında "Bu bir vatan borcudur. Bundan evvel nüfusa yazılmamış olanlar için ceza yoktur. Fakat o gün saklananlar, memurlara yakalanan, malumat vermeyenlerin cezası ağırdır." ifadeleri yer almıştır (Çakmak, 2009, s.103-104).

Konuya ilişkin Milliyet Gazetesi ise, Başvekil İsmet Paşa'nın bu husustaki beyanatını sürmanşetten, "Doğru bir tahrir-i nüfusun siyasi ve idari faydalarından başka vatanperverâne bir hareket olduğunda işaret etmişlerdir" başlığıyla vermiştir. İsmet Paşa beyanatında; eski sayımların noksan olduğundan bahisle hem devlet hem de vatandaşlar açısından doğru ve tam bir nüfus bilgisine olan gereksinimi dile getirmiştir (Milliyet Gazetesi, 1927, s.1). Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi de "Milletçe kuvvetimizi, sayımızı bilelim." başlığına yer vermiştir. Sayım günü sokağa çıkma yasağının uygulanacağı; bu bakımdan halkın ihtiyaçlarını önceden tedarik etmesi gerektiğine ilişkin de gazeteler tarafından duyurular yapılmıştır. Neticede Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımı, 28 Ekim 1927 günü sabah 08:00'de başlamış ve akşam top atışı ile sona ermiştir (Köse, 2010, s.53; Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004, s.79).

Görüldüğü üzere basın nüfus sayımına yoğun bir ilgi gösterdiği ve süreçlerle ilgili halkı bilgilendirdiği takip edilmektedir. Hâkimiyet-i Milliye, sayım günü ile ilgili genel durumu, "Saat tam sekizde sayım memurlarının kapıları çalmaya başlamasıyla sokaklarda küçük bir hareketlilik başladı." şeklinde duyurmuştur. Gazeteler, 29 Ekim 1927 tarihli baskılarında da nüfus sayımına ilişkin haberlere geniş bir şekilde yer verilmiştir. Gazetelerde çoğunluğu, İstanbul'dan ve Ankara'dan olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinden sayım gününe ait fotoğraflar yayımlanmıştır. Genel görüş; nüfus sayımının halkın ve sayım görevlilerinin özverili tutumu sayesinde sorunsuz ve başarılı bir şekilde tamamlandığı, kesin sonuçların da yakın da ilan edileceğine ilişkin olmuştur (Köse, 2010, s.99; Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004, s.80).

Türkiye idari yapısına göre 63 il, 328 ilçe ve 40.600 köy ve beldede gerçekleştirilen ilk nüfus sayımının 4 Kasım 1927 tarihinde ilan edilen sonucuna göre Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfusu 13.648.270 olarak tespit edilmiştir (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri, 1929, s.8; Türkiye İstatistik Kurumu, 2010, s.8; 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, 1961, s.3).

Ülke içindeki nüfus yoğunluğu ise km²'ye 17,9 kişi olarak belirlenmiştir. Fakat sayımda bilhassa bazı köy, oba, yayla gibi ulaşımın uzak olduğu yerlere etkin bir şekilde ulaşılamaması yüzünden 1927 sayımında ortaya çıkan sayı, nüfus kütüklerinde var olan 14.154.751 sayısı ile uyuşmamış ve bu kapsamda yaklaşık 500 bin kişilik bir fark ortaya çıkmıştır (Karslı, 2019, s.28).

1927 nüfus sayımına etki eden unsurlardan biri de şüphesiz Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavele ve Buna Bağlı Protokol" ile uygulamaya konulan karşılıklı mübadele olmuştur. Türkiye'de ikamet eden yaklaşık 1.2 milyon Hristiyan Yunanistan'a göç ederken, Yunanistan'da yaşayan 450 bin kadar Müslüman Türkiye'ye göç etmiştir (Aysal, 2017, s.641; Aysan, 2014, s.72).

Böylece ilk etapta Türkiye'nin nüfusu 750 bin civarında toplu bir azalma yaşamıştır. Ayrıca -daha çok çocuklarda görülen verem, tifüs, sıtma, frengi gibi- salgın hastalıkların da ölümlere sebep olup nüfus artışına menfi etki yaptığı görülmüştür (Tabak, 2000, s.19). 1927 sayımının cinsiyet dağılımına bakıldığında 7.084.391 kişi ile %51.91'i kadın, 6.563.879 kişi ile %48.1'i de erkekti. (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri, 1929, s.8). Kadınların sayıca fazla olmasının temel sebebi ise yıllar süren (1911-1922) savaşlarda erkek nüfusun cepheye gitmesi ve kaybedilmesi olarak görülmektedir (Tuğluoğlu, 2012, s.74; Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004, s.80).

Yine sonuçlara göre 10,345.389 ile nüfusun %75,8'i kırsal kesimde, 3,302.881 ile %24.2'si ise şehirde yaşadığı tespit edilmiştir. Bir diğer istatistik de nüfusun %97.4'ünün Müslüman, %2.6'sının Gayrimüslim unsurlardan oluştuğudur (1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı 1935, s.67; Karslı, 2019, s.78, 87). 1927 nüfus sayımına göre toplam nüfus içerisinde 1.111.496 kişinin okuryazar olduğunu geriye kalan 12.517.992 kişinin ise okuryazar olmadığını kaydetmiştir. Fakat 0-6 yaş altı 3.158.313 nüfus çıkartıldığında okuryazar olmayan nüfus 9.377.988 kişi ile %89.4'tür. Okuryazar oranı ise %10.6'dır. (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri, 1929, s.22) Eğitim durumu ile alakalı verilerin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında okuryazar erkek sayısı 851.527 kişi, kadın sayısı ise 259.969 kişidir. Bu bağlamda okuma yazma bilen nüfusun %76.6'sını erkekler, %23.4'ünü kadınlar oluşturmaktadır (Baş, 2022, s.51; Karslı, 2019, s.45-46; 65-66). Mezkûr nicel veriler incelendiğinde okuma-yazma oranının oldukça düşük olduğu; bu anlamda nüfusun kapsamlı bir eğitim sürecine tabi tutulması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan ilk nüfus sayımında Arap alfabesinin kullanıldığı da ifade edilmelidir. Sonuçlara göre

Türkiye'nin en kalabalık şehri, 794,444 nüfus ve %5.8 oranla İstanbul'dur. İstanbul'u 526,005 nüfus ve %3,9 ile İzmir takip etmiştir. En büyük üçüncü şehir 504,384 nüfus ve %3.7 ile Konya, dördüncü şehir 421,06 nüfus ve %3.1 ile Balıkesir, beşinci şehir 404,720 nüfus ve %3.7 ile Ankara, altıncı şehir ise 401,595 nüfus ve %2.9 ile Bursa'dır. Nüfusu en düşük şehir ise 24.980 nüfus ve %0.2 ile Hakkâri'dir. Van 75,329 nüfusu ile en düşük nüfusa sahip ikinci il, Burdur 83,614 ile üçüncü, Artvin 90,066 ile dördüncü, Bitlis 90,631 ile beşinci, İçel 90,940 ile sondan altıncıdır. Diğer şehirlerin nüfus sayıları ise 100 binin üstünde ve 400 binin altında değişmektedir (Karlı, 2019,s.18-19; Baş, 2022, s.52).

Kanaatimize göre Başkent Ankara'nın nüfus itibarıyla altıncı şehir olması, Osmanlı dönemindeki büyüklüğü göz önüne alındığında, Cumhuriyetle birlikte kaydettiği gelişime ve bu sayede nüfusunun arttığına işaret etmektedir. Nüfusun çalışanlar grubu içerisindeki dağılımına bakıldığında; 4,368,061 kişi ile %32'si ziraat, 299,369 kişi ile %2.2'si sanayi, 257,355 kişi ile %1.9'u ticaret, 162,235 kişi %1.2 ile ordu mensubuydu. Ayrıca 174.944 nüfus ve %1.9 ile serbest ve diğer meslek erbabı varken; memur, hâkim ve PTT çalışanlarının sayısı 89.251 idi. Nüfus içerisinde çalışan olarak tespit edilen sayı 5.351.215 iken bu kesimin toplam nüfus içindeki oranı %39.30 idi. Geriye kalan 8.278.273 kişi, yani nüfus %60.70'i mesleksiz veya çalışmıyor olarak tespit edilmişti. Bunların yaklaşık 3 milyonu 18 yaş altında iken yarım milyonu da 65 yaş üstündeydi. Yaklaşık 4 buçuk milyonun bir kısmının öğrenci olduğu geri kalanların işsiz olduğu veya çalışmadığı anlaşılmaktadır (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri, 1929, s.24, Köse, 2010, s. 103, 177-180; Karlı, 2019, s.51).

Sonuçlara göre; 11.777.810 kişi ve %86.4 oran ile en fazla konuşulan ana dil Türkçe olmuştur. 1.851.678 kişi ve %13.6'lık nüfus kesimi ise Türkçe haricindeki dilleri konuşmaktaydı. Türkçeden sonra en çok konuşulan ikinci dil, 1.184.446 kişi ve %8.7 ile Kürtçe idi. Üçüncü dil 134.273 kişi ile Arapça, dördüncü dil 119.822 kişi ile Rumca'ydı. Bu dilleri sırasıyla 95.901 kişi ile Çerkezce, 68.900 kişi ile İbranice, 64.745 kişi ile Ermenice, 21.774 kişi ile Arnavutça, 20.554 kişi ile Bulgarca ve 11.465 kişi ile Tatarca dilleri takip etmiştir. Geriye kalan ana dili Fransızca, İtalyanca, İngilizce ve Acemce olan nüfus ise 10.000'in altındaydı (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri, 1929, s.31, Karlı, 2019, s.93, 95).

Nüfus sayımında bu çerçevedeki verilerin tespit edilmesinin, çok uluslu bir imparatorluktan çıkarak kurulmuş yeni Cumhuriyetin nüfus yapısına dair önemli bir veri sunması hasebiyle önemli olduğu değerlendirilmektedir. Sonuçlar incelendiğinde yaşanan

göçler, toprak kayıpları ve ölümlerin etkisiyle nüfusun beklenenden fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim sayım öncesindeki tahminlere bakıldığında "12-13 milyon "iyimser" ve 10 milyonun altında "kötümser" olarak düşünülürken Türkiye nüfusunun 4 Kasım 1927'de İstatistik Umûm Müdürü Camille Jackquart tarafından yaklaşık 14 milyon olarak açıklanması sevinçle karşılanmıştır. Yunus Nadi de sayım sonucuyla ilgili olarak sonucun Türk milletine bayram yaptırarak bir neticeyi haiz olduğunu belirtmiştir. (Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004, s.82-83).

Dönemin önde gelen gazeteci yazarlarından Falih Rıfkı (Atay), Milliyet ve Hâkimiyet-i Milliye Gazetelerinde yayımlanan yazısında, sayım sonucundan memnun olduğunu dile getirmiş, bilhassa nüfusun büyük bir bölümünün Türk olduğuna dikkat çekmiştir. Falih Rıfkı'nın konuya ilişkin görüşlerini, "Nüfusumuz 14 milyona yakındır; şurası bilhassa şayan-ı dikkattir ki bu yekûnun 12 milyondan fazlası halis Türk'tür (...)" sözleriyle ifade ederek esasında nicelikten ziyade nüfusun niteliğine yani Türk ulusunun çokluğuna ve ulus devlet anlayışına vurgu yapmıştır (Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004, s.82-83).

Görüldüğü üzere sayım sonuçları basın tarafından olumlu telakki edilmiştir. Buna rağmen Türkiye gibi geniş bir coğrafyayı ihtiva eden bir ülkede nüfusun, henüz arzu edilen seviyeden geride olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim 1927'den 1935 sayımına kadar olan 8 yıllık süreçte uygulamaya konulacak nüfus artış hızını sağlamaya yönelik politikalar da hükûmetin bu konudaki düşüncesini ortaya koyduğu değerlendirilmektedir. Netice itibarıyla ilk nüfus sayım süreci değerlendirildiğinde, nüfusun büyük bir bölümünün kırsalda yaşadığı ve okuma-yazma bilmediği göz önüne alınmalıdır. Buna göre sayım öncesi yapılan duyuruların ve basının haberlerinin etkisinin önemli ölçüde kent ve ilçe merkezleriyle sınırlı kaldığı ifade edilebilir. Nüfusun kırsalda ve birbirinden uzak dönemin ulaşım şartlarının zorluğu da dikkate alındığında nüfus memurları tarafından büyük oranda eksiksiz yapılmasının da büyük bir başarı olduğu değerlendirilmektedir. Bu analizden hareketle ilk nüfus sayımının hem çağdaşlaşma yolunda ilerleyen devletin, sahip olduğu nüfusun nitel ve nicel yönünü tespit etme açısından hem de vatandaşın ilk modern nüfus sayımının öznesi olması bakımından bir tecrübe sayımı olduğunu ifade etmek mümkündür.

1927 ve 1935 Nüfus Sayımı Arasındaki Süreçte Nüfus Politikası

1927 nüfus sayımıyla nüfusun sayısı ve özellikleri hakkında kapsamlı bilgiler öğrenilmişti. Bu sayede hükûmet, nüfus göstergelerinden hareketle birçok alanda daha planlı ve programlı çalışmaya başlamıştı. Zira devletin

ekonomik kalkınması, üretim ihtiyaçları, askerî gereksinimleri, yatırımların planlaması gibi çeşitli alanlarda atılacak adımlar bakımından nüfusun sayısı ve özelliklerini bilmek adeta olmazsa olmaz bir gereklilik arz ediyordu (Çağlayan, 2016, s.39; Baş, 2022, s.53-57).

Devlet bir yandan mevcut nüfusun niteliklerine göre yeni politikalar geliştirirken diğer yandan da nüfus miktarının arzu edilen seviyeye ulaşması için nüfus artışı hızını arttırılması politikalarına devam etmiştir. Nitekim 1927 sayımı sonrası, nüfus artış hızının yavaş olması nedeniyle TBMM'deki milletvekillerinden bir nüfus komisyonu kurulmuştu. Komisyon yaptığı araştırmada, nüfusu artırmanın Türkiye için hayati bir mesele olduğunu belirtmiş ve yayınlığı raporda önerilerde bulunan komisyon, nüfus politikasının bir gereği olarak ailelere daha çok çocuk yardımı yapılması, iş ücretlerinde çocuk sayısına göre ödenen ücretin artırılması, çocuk sahibi olan aileler için vergilerde indirim yapılması, nüfus artışını teşvik amacıyla propaganda yapan dernekler kurulması gibi önerilerde bulunmuştu (Güriz, 1971, s.21-22).

Cumhuriyet Halk Fırkasının 10 Mayıs 1931 tarihinde yapılan 3. Büyük Kurultayı'nda kabul edilen parti programında da "Nüfusumuzu artıracak tedbirleri ehemmiyetle takip edeceğiz" ibaresinin yer aldığı görülmektedir (Vergili, 2013, s.320). Aynı şekilde dönemin TBMM Başkanı Kazım Özalp da 23 Nisan 1933'te yaptığı değerlendirmede; mevcut nüfusun Türkiye'nin ihtiyaçlarının karşılamaya kâfi geleceğini; ancak bu durumu kuvvetlendirmek için nüfusu arttırmanın önem arz ettiğini dile getirmiştir (Semiz, 2010, s.449).

Bu kapsamda Halk Partili bazı vekillerin 1927 sayımı sonrası bir kez daha TBMM'ye sunduğu "Bekarlık Vergisi" tasarıları kabul edilmese de hükümet doğurganlığı arttırmak için yeni tedbirler alma yoluna gitmiştir. Nitekim devletin bu süreçte çıkardığı kanunlar ve uygulamaya koyduğu nüfus artışını teşvik edici politikalar ile doğum oranı artarken sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine bağlı olarak ölüm oranları da bir miktar düşmeye başlamıştır (Baş, 2022, s.53-78; Aysan, age, s.71). Ayrıca kayıt ve istatistiklere göre 1927'den sayımından sonraki evlenme miktarında bir miktar düşüş ve dalgalanma meydana gelmiş; artışlar ise istenilen seviyede olmamıştır. Bunun sebepleri arasında 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulü ile evlenme ve boşanma muamelelerinin güçleşmiş olması ile ekonomik ve toplumsal nedenler ifade edilebilir. (Güriz, 1971, s.20-21).

Bu malumatlardan hareketle denilebilir ki hükümet yetkilileri ve ilgili devlet kurumları, nüfusun daha da arttırılmasına yönelik ihtiyacı tespit etmiştir ki durumun söylem ve icraatlara da yansdığı görülmektedir. Öte

yandan 1927 sayımında sayıma dâhil edilmeyen nüfus tespit edildiği için nüfusun eksiksiz bir şekilde kayıt altına alınabilmesi için 5 Temmuz 1934 tarihli "Gizli Nüfusların Yazımı Hakkında Kânun" çıkartılmış; böylece vatandaş doğru ve zamanında nüfus kaydı konusunda mükellef tutulmuştur. 1934'te çıkartılan "Soyadı Kânunu" ile de her vatandaştan bir soyadı seçmesi istenmiş; bu sayede aile ve soy bağlantısı sayesinde önceden nüfus kaydına geçirilmeyen kişilerin de kayda geçirilmesi amaçlanmıştır (Çakmak, 2007, s.100-105; Çakmak, 2009, s.95). İçişleri Bakanlığı da bu konuda idari düzenlemelerle nüfus kayıtlarının düzenli tutulmasına önem vermiştir. Nitekim 1935 nüfus sayımından bir müddet önce yapılan CHP'nin 4. Büyük Kurultayı'nda hükümetin nüfus artışına yönelik benimsediği politikayı dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya şu sözlerle dile getirmiştir: "En büyük felaket de nüfus kıtlığına uğramaktır. Bizim memlekette nüfus durumu bugün muhtelif sebepler dolayısıyla layık olduğu ve lazım geldiği derecede değildir. Orta Anadolu'nun nüfusu bu memleketin şark ve garp hudutlarının bekçisi gibidir. Her şeyden evvel nüfusumuzun artması lazımdır.(...)" (Semiz, 2010, s.430-431).

Bu önlemlerden ilk nüfus sayımında yaşanan aksaklıklardan dersler çıkartılarak nüfusun doğru tespit edilmesine ihtimam gösterildiği ifade edilebilir. Öte yandan 1927 nüfus sayımından sonra 1935'e kadar olan dönemde bilhassa Balkanlar'dan mübadele vb. nedenlerle Türk nüfusunun Türkiye'ye göçlerin devam ettiği görülmektedir. Bu kapsamda hükümet, yurt dışında yaşayan Türklerin ülkeye gelmesini teşvik etmiş; "İşkân Kânunu"nu çıkartarak ihtiyacı olanlara yer gösterileceğini beyan etmiştir. Nitekim İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın açıklamasına göre 1923-1935 yılları arasında yaklaşık 1 milyon 200 bin kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Semiz, 2010, s.436-437).

Dönemin basını da devletin benimsediği nüfus politikasını destekleyici yayınlar yapmaya devam etmiştir. Bu kapsamda -nüfus politikası örnek alınan İtalya'daki gazetelerin yaptığı gibi- bazı kampanyalar düzenlenmiştir. Örneğin Cumhuriyet Gazetesi, 11 Şubat 1928 tarihli nüshasında, "Çok çocuklulukların resimlerini derç ediyoruz" başlıklı haberinde nüfus artışını teşvik için bir kampanya başlatmış ve çok çocuklu ailelerin fotoğraflarını gazetede yayınlanacağını duyurmuştur." (Cumhuriyet, 1928, s.1, Vergili, 2013, s.318).

Nüfusun artırılması konusu üzerinde gazete köşe yazarları da hassasiyetle durmuştur. Bu bağlamda Cumhuriyet Gazetesi'nden Yunus Nadi "Çocuklu Ailelere Yardım" başlıklı köşe yazısında; Cumhuriyet idaresinde imtiyaz olmadığını, ancak kimsenin çok çocuklu ailelere

destek mahiyetindeki imtiyaza itiraz etmeyeceğini belirtmiştir. Bekarlardan alınmak istenen bekarlık vergisiyle ilgili tasarımı eleştirmiş; bunun yerine Avrupa'da olduğu gibi nüfusu artırmak için evlenip çocuk yapanlara teşvik olarak para katkısı sunarak nüfus artışına katkı sağlanabileceğini dile getirmiştir (Cumhuriyet, 1934, s.1, Semiz, 2010, s.450).

Cemal Hakkı Selek ise 12 Mayıs 1935 tarihinde kaleme aldığı "Memlekette Nüfus Azlığını Nasıl Artırabiliriz" başlıklı yazısında; nüfusun arttırılması gerektiğini savunmuş ve nüfus artışının teşviki için önerilerini "Doğumları çoğaltmak, doğanları yaşatmak, çok çocuklu aileleri korumak" şeklinde ifade etmiştir. Nüfusun istenilen oranda arttırılmaması durumunda ekonomik kalkınmada ve ülke savunmasının yapılmasında zorlanılacağını belirten Selek, özellikle kalabalık ev geçindiren memurlara daha fazla maaş verilmesi ve vergi indirimlerinden faydalandırılması gerektiğini vurgulamıştır. (Cumhuriyet, 1935, s.11, Semiz, 2010, s.449).

Bu süreçte nüfus artışına yönelik hayata geçirilen bu özel politikaların yanı sıra ilk nüfus sayımından sonrada sosyo-kültürel, hukuk, ekonomik ve eğitim gibi alanlarda toplumsal modernleşme çalışmaları da hızlı bir şekilde devam etmiştir. (Steinhaus. 1973, s.120-135). Bu süreçte kadınların hukuki ve siyasal haklarda erkeklere göre güçsüz olan konumunun; sosyal, kültürel ve ekonomik alanda hayata geçirilen yasal düzenlemelerle güçlendirilmeye çalışıldığı takip edilmektedir. (Doğramacı. 1993, s.13-22).

Bunun aile yaşamına ve dolaylı yoldan nüfus konusuna da dikkate almak gerekmektedir. Bu anlamda bir yaşam ve zihniyet devrimine yol açmaya başlayan inkılapların, kanaatimize göre nüfusun niteliğine doğrudan etki ettiği ve katkı sağladığı, niceliğine ise dolaylı yoldan etki ettiği ifade edilebilir.

1935 Nüfus Sayımı ve Basına Yansımaları

Türkiye'de 1927'deki nüfus sayımından sonraki ikinci nüfus sayımının 20 Ekim 1935'te yapılmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak 29 Mayıs 1934'te 2465 sayılı 10 maddelik "Umûm Nüfus Sayımı Hakkında Kânun" yayımlanmıştır (Erdem, 2016, s.40).

Akabinde Müdürlük tarafından 17 Nisan 1935 tarihinde hazırlanan "Nüfus Sayımıyla ilgili Yönetmelik" Başbakanlığa sunulmuştur. Sayımın ne şekilde yapılacağı, sayımın esasları ile görev alacak memurların vazifelerini belirten ve sayımda sorulacak soruların da "sualler cetveli"nde gösterildiği bu yönetmelik, (BCA, 30-10-0-0/26-148-3). "Umûmi Nüfus Sayımı Talimatnamesi" adıyla 8 Mayıs 1935'te Cumhurbaşkanı Atatürk ve Bakanlar Kurulu'nun imzaladığı kararname ile yürürlüğe girmiştir (BCA, 30-18-1-2/54-36-7; Baş, 2022, s.85). Yine sayım öncesi İstatistik

Umûm Müdürlüğünün nezaretinde seçilecek bir pilot bölgede -1927 sayımı öncesi yapıldığı gibi- bir "Tecrübe Sayımı" yapılması kararlaştırılmıştır. (Erdem, 2016, s.44).

Böylece sayımın ne şekilde icra edileceği ve sayım sırasında karşılaşılması muhtemel durumların görülmesi ve gerekli tedbirin önceden alınması amaçlanmıştır. Halkın nüfus sayımına tam olarak iştirak etmesi ve sayım ile gerçek nüfus rakamlarının ortaya çıkartabilmesi için 1927'deki sayım sürecinden daha sıkı bir propaganda faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda başta büyükşehirler olmak üzere birçok şehirde İstatistik Umûm Müdürlüğü tarafından bilgilendirici konferanslar icra edilmiş; cadde ve sokaklara, okullara, sinemalara, bilgilendirici afiş ve ilanlar asılmış, halka el broşürleri dağıtılmış, İstanbul ve Ankara'da radyo yayınları yapılmış; gazete ve dergilerde de dönemin akademisyenleri, uzmanları ve köşe yazarları tarafından yazılar kaleme alınmıştır (Tuğluoğlu, 2012, s.67; Çakmak, 2007, s.131-135; Çakmak, 2009, s.110).

Sayıma az bir süre kala gazetelerde de sayımla ilgili yazı ve ilanların arttığı gözlemlenmektedir. Konuya dair dikkat çekici yazılardan birini İstanbul Üniversitesi İstatistik Profesörü Ömer Celâl Saraç kaleme almıştır. Ulus Gazetesi'ndeki "Yeni Nüfus Sayımız" başlıklı yazısında Saraç, nüfusun ve büyüklüğünün öneminden bahsederek nüfus sayısını bilmenin ehemmiyetli olduğunu dile getirmiş; nüfus bilgisi olmadan devletlerin gerektiği gibi icraatlarını yapamayacağını ve istatistik bilgisinin son derece önemli olduğunu vurgulamıştır (Ulus, 1935, s.1-2). Aynı baskıda yazı kaleme alan Burhan Belge (gazeteci/siyasetçi) ise "Nüfus Sayımı" başlıklı köşe yazısında; nüfusun ulusları ve devletlerin güçlerini kıyaslamının göstergelerinden biri olduğunu, Türk ulusunun da dünyada hak ettiği yerde olabilmesi için nüfus bilincine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır (Ulus, 1935, s.3).

Akşam Gazetesi'nde ise Necip Ali Küçükka (siyasetçi) tarafından "İstatistik ve nüfus sayımı - Nüfus sayımı içinde kayıtsız durmak yurda karşı suçların en büyüğüdür" başlıklı kaleme alınan köşe yazısında sayımın önemine dikkat çekilmiş; vatandaşın görevini yapması ve sayım sırasında hükûmete yardımcı olması istenmiştir (Akşam, 1935, s.5).

İstanbul Üniversitesi'nde Tıp Doçenti olan Operatör Kazım İsmail Gürkan da Ulus Gazetesi'ndeki "Sağlık bakımından: Nüfus sayımının faydaları" başlıklı yazısında; bilim ve tıbbın gelişmesiyle sağlık hizmetlerinin daha yüksek seviyeye ulaşması, salgın hastalıkların önlenmesi için tedbirlerin alınması gibi icraatların, nüfusun artışına katkı sağlayacağına değinmiştir (Ulus, 1935, s.5).

Sinop Mebusu Yusuf Kemal Tengirşenk de Ulus Gazetesi'ndeki "935 (1935) Nüfus Sayımı" başlıklı

yazısında; yeni nüfus sayımıyla aradan geçen yıllarda nüfusun geçirdiği değişikliklerin anlaşılabilirliğini belirtmiş; “Nüfusumuzun hareketleri, ekonomik yaşamamızın en köklü unsurudur.” diyerek de Türkiye’nin diğer uluslarla ekonomik açıdan kıyaslamasında, nüfusun nitelik ve niceliğinin çok önemli olduğunu vurgulamıştır. (Ulus, 1935, s.3). Yine Matbuat Umûm Müdürlüğünden Server İskit, Ulus Gazetesi’ndeki “Nüfus sayımının Önemi” başlıklı yazısında; milletlerin varlıklarını korumaları bahsinde nüfusun en önde geldiğini vurgulamıştır. Ayrıca “İstatistik medenî insanların işidir” diyerek 1935 nüfus sayımı ile Türk nüfusunun, sayısı ve niteliklerinin en iyi ölçütlerle ve hatasız bir şekilde ortaya koyulacağını ifade etmiştir (Ulus, 1935, s.4). İstatistik Umûm Müdürlüğü’nün sayıma ilişkin duyuru ve sayımla ilgili hazırlıkları da gazetelerde yer almıştır. Bu bağlamda Akşam Gazetesi’nin yayımladığı, İstatistik Umûm Müdürlüğü’nün sayıma katılacak memurlara ve vatandaşlara yönelik duyurusunda; sayım işinin millî bir ödev olduğu ve özenle yapılması gerektiği ifade edilmiştir. (Akşam, 1935, s.2).

Ulus Gazetesi’nin 4 Ekim tarihli haberine göre ise genel nüfus sayımı için Türkiye’ye davet edilen danışman İsviçre Federal İstatistik Bürosu Direktörü B. Bruşvayler’in, İstatistik Genel Direktör Yardımcısı B. Selim Aykut’la birlikte Kayseri, Sivas, Amasya ve Sivas’ı kapsayacak bir inceleme gezisine çıktığı ve bu illerde nüfus sayımıyla ilgili konferanslar vereceği açıklanmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye’deki ölüm ve doğum oranlarına ilişkin bir anket hazırlamak amacıyla İstatistik Genel Direktörlük şeflerinin çeşitli il ve ilçelere gittikleri bilgisi verilmiştir. Tüm bu faaliyetlerde ve sayım sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi Teşkilatlarının sayım görevlilerine yardımcı olmaları Parti Genel Sekreterliğince teşkilatlara bildirilmiştir (Ulus, 1935, s.3). Bunun üzerine il başkanlıkları tarafından, nüfus sayımı ve kendilerinin bu konudaki faaliyetlerine ilişkin raporlar yazılarak Parti Genel Sekreterliğine gönderilmiştir (BCA, 490-1-0-0/17-88-5).

Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü’nün Akşam Gazetesi’nde yer verilen bir başka ilanında; “Sayım günü sayım işinin bittiği ilan edilinceye kadar çocuklarınızı sokağa bırakmayınız. (...)” duyurusu yer almıştır (Akşam, 1935, s.2). Ulus Gazetesi de “Geçmişte ve gelecekte bütün ulusal ve sosyal işlerin temeli nüfustur. Nüfus siyaseti de ancak nüfusu tanımakla kurulabilir.” şeklinde İstatistik Umûm Müdürlüğü’nün bilgilendirici mahiyetteki ilanını paylaşmıştır (Ulus, 1935, s.4). Gazetelerdeki tüm bu yayım, haber ve duyuruların yanı sıra radyolarda ve icra edilen konferanslarda nüfus sayımıyla ilgili bilgilendirmeler yapılmış; aynı şekilde kamuoyuna açık yerlere asılan afişler ve dağıtılan el broşürleriyle de nüfus sayımının yapılacağı

vatandaşlara duyurularak halkın sayıma iştiraki teşvik edilmiştir (Çakmak, 2007, s.117-120; Erdem, 2016, s.47).

Nitekim Ulus Gazetesi “Nüfus sayımı için konferanslar” başlıklı haberinde; sayım için 14 Ekim’den itibaren İstanbul radyosunda konferanslar yapılacağını ve ilk konferansın Prof. Dr. Maymark tarafından verileceğini duyurmuştur (Ulus, 1935, s.3). Sayım işlemleri ve sayım sırasında halkın nasıl davranmasıyla ilgili gazetelerde yer alan haberlere bakıldığında ise; Ulus Gazetesi 14 Ekim 1935 tarihli “Genel nüfus sayımı” başlıklı haberinde; sayım sürerken vatandaşların sağlık başta olmak üzere acil ihtiyaçları ortaya çıkarsa derhal görevli memurlara haber etmeleri gerektiğine dikkat çekmiştir (Ulus, 1935, s.5, Çakmak, 2007, s.135; Tuğluoğlu, 2012, s.68).

Türkdili Gazetesi ise nüfus sayım memurlarının gün içerisinde sayım yapacakları köylere ve kasabalara gitmeye başladığını ve geri kalanın da yarın görev mahallerine gideceğini duyurmuştur (Türkdili, 1935, s.2). Tuğluoğlu ise sayım günü vatandaşlara; “Coğrafi Sorular, Demografik Sorular ve Ekonomik Sorular” olmak üzere 3 başlıkta toplam 19 sorunun sorulacağını belirtmiştir (Tuğluoğlu, 2012, s.71).

Basının, sayıma yönelik bu ilgisi şüphesiz vatandaşın bilgilendirilmesi noktasında önemli katkılar sağlamıştır. Ancak ilk nüfus sayımında olduğu gibi bu nüfus sayımında da Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünün kırsalda yaşadığı ve okuma-yazma oranının yine düşük olduğu takip edilmektedir. Nitekim İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya bu tabloyu, “Köy, Türkiye’dir” diye tarif etmiştir. (Bayındır, 2010, s.81) Bu hususiyet, sayım sürecinde basın ve diğer araçlarla yapılan duyuruların, belli bir kitle ve bölgeyle (genel olarak kent ve ilçe merkezleri) sınırlı kaldığının da ifade edilmesini gerekli kılmaktadır. Öte yandan Başvekâlet İsmet İnönü de nüfus sayım sürecini yakından takip etmiş ve sayım öncesi verdiği beyanatta sayımın hedefinin; Türkiye nüfusunun miktarını ve aynı zamanda niteliğini doğru bir şekilde öğrenmek olarak ifade etmiştir (Çakmak, 2007, s.134).

Nüfus sayım gününde yaşananlara da basın yakından ilgi göstermiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet Gazetesi, “Vatandaş Milli Ödevini yap” başlığıyla nüfus sayımını sürmanşetten vermiş, alt başlıkta ise “Sayım bu sabah saat 8 de her yerde başlıyor” ifadeleri yer almıştır. Gazete haberin devamında nüfus sayımına ve ne şekilde gerçekleşeceğine ilişkin detayları aktarmıştır (Cumhuriyet, 1935, s.1).

Ulus Gazetesi sayım günü çıkan baskısında “Bugün Genel Nüfus Sayımı Var” başlığını atmış ve “Bugün, sayımın bittiğini ilan eden top atılıncaya kadar hiç kimse evden çıkmayacaktır. (...)” ifadelerini kullanmıştır (Ulus,

1935, s.1; Erdem, 2016, s.48-49).

Akşam Gazetesi de 20 Ekim 1935 tarihli baskısında sürmanşetten "İstanbul'un en تنها ve en ıssız günü" başlığıyla verdiği haberde, İstanbul'un boş sokaklarına ve sayım memurlarının vatandaşa soru sorduğu anlara ilişkin fotoğraflara yer vermiştir. Türkdili Gazetesi ise "Kaç Kişiyiz? Bu Sual Bugün Çözülecek" başlığıyla sayımı duyurmuştur (Akşam, 1935, s.1; Türkdili, 1935, s.2).

Sayımın ertesi gün olan 21 Ekim'e bakıldığında Akşam Gazetesi haberini, "Ankara'da sayım dün saat 14.00'te bitti(...). Sayımın bittiği toplar atılarak ilan edildi. (...)" başlığıyla (Akşam, 1935, s.2); Ulus Gazetesi ise, "Genel nüfus sayımı nasıl yapıldı?" başlığıyla duyurmuştur (Ulus, 1935, s.1, 3-4).

Haber/Akşam Postası Gazetesi ise sayım günü doğan ikiz bebekler ile anne ve babasının fotoğrafını "Nüfus Sayımı Dün İntizamla Geçti" haberiyle paylaşmıştır (Haber/Akşam Postası, 1935, s.1). Görüldüğü üzere sayım günü Türkiye'nin ana gündemi nüfus sayımı olmuştur. Bu şartlar altında gerçekleşen sayımla ilgili ilk verilere göre Türkiye'nin nüfusu 16.188.767 olarak açıklanmıştır. Fakat İstatistik Umûm Müdürlüğü tarafından açıklanan nihai sonuçlara göre nüfusun 7.936.770'i erkek, 8.221.248'i kadın olmak üzere toplam 16.158.018 olduğu ilan edilmiştir. Buna göre nüfusun %50.88'i kadın, %49.12'i erkek olup 1927'ye göre genel nüfus oranı içindeki erkek nüfusun oranı artmıştır. İki sayım arasında yeni doğan nüfus içerisinde erkeklerin sayısı da kadınlardan 260 bin fazla olmuştur (İstatistik Göstergeler/Statistical Indicators..., s.10; 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, s.4; Çakmak, 207, s.112-120; Tuğluoğlu, 2012, s.74).

İki sayım kıyaslandığında Türkiye nüfusu 8 yıllık müddet içerisinde 13.648.270'ten 16.158.018'e yükselmiş ve artış binde 21,3 olarak kaydedilmiştir (Tabak, 2000, s.37-39, 56-60, 73-76; Semiz, 2010, s.465). Artış bağlamında iki sayım arasındaki nüfus farkı 2 milyon 509.758'dir. Ayrıca 1935 sayımına göre 0-4 yaşında olan nüfusun 2.728.913 ve 5-9 yaş arasında olan nüfusun 2.338.790 kişi olduğu göz önüne alındığında (22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, s.3; İstatistik Göstergeler/Statistical Indicators..., s.11) 1927 sayımından itibaren geçen 8 yıl süreçte yeni doğan sayısının yaklaşık 4 milyon kişi olduğu ifade edilebilir. Sayımı göre kırsal kesimde yaşayan nüfus 12.355.376, şehirlerde yaşayan nüfus ise 3.802.642 kişi olup yani nüfusun %23.4'ü şehirlerde, %76.6'sı ise kırsal kesimde yaşıyordu (1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, s.67). 1927 sayımı rakamlarıyla mukayese edildiğinde kırsaldaki nüfus artış hızının şehre göre daha çok olduğu ve genel nüfus oranı içerisinde de kırsal nüfus oranının 1927'ye kıyasla %0.8 arttığı görülmektedir. Yine sayıma göre nüfusun %98.3'ü Müslüman geri kalan

%1.7'lik oranı Gayrimüslim idi. Önceki sayıma göre Müslüman oranının artmasının sebebi hem Türk nüfusunun artış hızı hem de Gayrimüslim unsurlardan başka ülkelere (özellikle Yunanistan) göçlerin olmasıyla alakalıdır (Tuğluoğlu, 2012, s.75). Nüfus içerisindeki 6 yaş ve üzeri kesimde okuryazarlık 2.475.649 kişiyle %18.70, okuryazar olmayan ise 10.387.105 kişiyle %81.30'du. Okuma yazma bilen erkek sayısı 1.823.309 iken kadınların sayısı 652.340'tı. Dolayısıyla okuryazarların %73.64'ü erkekti. Toplam nüfusa göre, erkeklerin %30,81'i okuryazar iken kadınların %8,04'ü okuryazardı (İstatistik Göstergeler/Statistical Indicators..., s.19-20).

Geçen sayımdan sonra bu alanda uygulamaya konulan eğitim seferberliğiyle okuma yazma bilen kişi sayısının 1.365.500 kişi ve %8.15 oranında arttığı ifade edilebilir. Şüphesiz 1927 sayımında Arap alfabesi kullanılırken 1935 nüfus sayımında -1928 yılı sonlarında geçilen- Latin Alfabesi kullanılmaktaydı. Ancak genel nüfus içerisinde %81.30 oranında okuma yazma bilinmemesi nitelik açısından hedeflenen seviyeye ulaşamadığını göstermekteydi. Burada özellikle kadınların, yani kız çocuklarının, (nüfus çoğunluğunun da kırsal alanda yaşadığı göz önüne alındığında) üzerlerindeki sosyal baskının kentlere göre daha yoğun olduğu ve bu durumun başta eğitim olmak üzere kendilerini geliştirmelerine (erkeklere kıyasla) uzun süre engel teşkil ettiği görülmüştür. (Doğramacı. 1993, s.61).

Öte yandan nüfus sayımı yapıldığında 57 Vilayet/il olan Türkiye'de en çok nüfus, 877.106 ile İstanbul'daydı. 1927 sayımına göre İstanbul'un nüfusu yaklaşık 83.000 artmıştı. İkinci en kalabalık şehir 594.560 nüfusuyla İzmir'di ve 8 yıldaki artış yaklaşık 68.000'di. Üçüncü şehir yaklaşık 56.000'lik artış ve 562.580 nüfusıyla Konya ve dördüncü 539.257 nüfusıyla Ankara idi. Ankara 135.000'lik artışla en çok artış yaşayan şehir olarak Balıkesir'i geçmişti. Bu anlamda Ankara'nın başkent olarak her anlamda geliştiği; bu anlamda gerek göç yoluyla ve gerekse doğal artışla nüfusunun çoğaldığı ifade edilebilir. Nüfusa göre en kalabalık beşinci şehir 495.451 nüfus ve yaklaşık 76.000 artışla Balıkesir, altıncı şehir ise 442.157 nüfus ve yaklaşık 41.000 artış ile Bursa'ydı. Nüfusu en düşük şehirlere bakıldığında 93.351 nüfusıyla Ağrı ve 95.855 nüfusıyla Burdur idi (Erdem, 2016, s.50).

Geçen sayımla (1927 sayımı) kıyaslandığında en düşük nüfusa sahip Hakkari'nin Van'a bağlanmasından ötürü en düşük il bu sefer Ağrı olmuştu. Burdur 1927 sayımında en düşük üçüncü nüfusu haizken yaklaşık 12.000 artışa rağmen bu defa en düşük nüfusa sahip ikinci il olmuştu. Nüfusun mesleki dağılımına bakıldığında; 6.480.069 kişiyle %40.2'si ziraat, 656.421 kişiyle %4.1'i sanayi, 398.338 kişiyle %2.7'si serbest meslek, 218.308 kişiyle %1.3'ü

ticaret alanında çalışmaktaydı. Ayrıca 121.614 kişi ulaşım ve iletişim sektörü, 46.456 kişi ise ev iktisadiyatı ve şahsi hizmetlerde çalışmaktaydı. Nüfusun 8.236.245'i yani %50.8'i çalışma yaşında olmadığı veya emeklilik, ihtiyarlık gibi nedenlerden ötürü çalışmıyordu ve geri kalanı da işsizdi (İstatistik Yıllığı, 1943, s.78-80) Bu verilere göre 1927 sayımı ile kıyaslandığında ziraat alanında çalışan nüfusun 2 milyondan fazla arttığı ve mesleki dağılıma göre oranının yükseldiği, sanayi alanında çalışanların sayısının da ikiye katlandığı ve mesleki dağılımdaki payının arttığı dikkat çekmektedir. Şüphesiz tarım ve hayvancılık alanındaki yenilik ve teşviklerin yanı sıra sanayi alanında yapılan yatırımların bunda etkisi bulunmaktadır. 1935 sayımına göre ülke genelinde en fazla konuşulan dil, 13.899.073 nüfus ve %85.85'le Türkçeydi. 1927 sayımına göre Türkçe'nin payı %0.29 daha azdı. Kürtçe 1.480.246 nüfus ve %9.14'le ikinciydi. Arapça üçüncü en çok konuşulan dil olup diğer konuşulan diller sırasıyla Rumca, Ermenice, Çerkezce, Gürcüce, Pomakça, İbranice vd. diller olarak kaydedilmişti. (İstatistik Yıllığı, s.79; Tuğluoğlu, 2012, s.74-75).

İlk nüfus sayımıyla kıyaslandığında Türkçe konuşan nüfusun 2 milyondan fazla arttığı, Kürtçe konuşan nüfusun da 300 bin civarında arttığı gözlemlenmektedir. Neticede 1935 sayımıyla ortaya çıkan nüfus rakamları memnuniyetle karşılanmıştı. İstatistik Umûm Müdürlüğü heyeti, 24 Ekim'de Başbakanlığa giderek resmi sayım sonuçlarını Başbakan İnönü'ye takdim etmişti. İnönü sonuçlara ilişkin açıklamasında, sayımın muntazam bir şekilde yapılmasının önemli olduğunu ve ortaya çıkan sonucun Türkiye için büyük ve güçlü bir neticeyi haiz bulunduğunu bildirmişti (Ulus, 1935, s.1). İnönü'nün açıklamaları değerlendirildiğinde nüfus sayımının sadece bir nüfus sayısı olarak değil, sayım esnasında vatandaşa sorulan ve cevabı alınan nüfusun niteliğine dair birçok bilgi ve o bilgiyi ihtiva eden oran ve istatistik bilgisi açısından da önemli görüldüğü anlaşılmaktadır. Esasında hükûmetin bu rakamlar üzerinden siyasi, askerî, ekonomik, toplumsal, sosyo- kültürel politikalarına yeni istikametler çizmeyi hedeflediği ifade edilebilir. 1935 nüfus sayımının sonuçları basın tarafından da geniş bir şekilde ele alınmış ve 1927 sayımına göre gerçekleşen artışın önemi üzerinde durularak sonucun bir başarı olduğu vurgulanmıştır (Akşam, 1935, s.2; Anadolu, 1935, s.1; Haber/Akşam Postası, 1935, s.1, 9; Türkdili, 1935, s.1; Ulus, 1935, s.1).

Nitekim konuyla yakından ilgilenen Falih Rıfkı Atay, sonuçlara ilişkin Ülkü Mecmuasındaki yazısında; "Anadolu'da 16 milyonluk kuvvetli ve cesur bir halkın savaşta yararlanabileceği ordular, dışarıdan gelecek her türlü tehlikeyi bir tarafa atmış demektir" sözleriyle,

nüfusun milli güvenlik bakımından önemine dikkat çekmiştir. Görüldüğü üzere 1935 nüfus sayımı sonuçları bir başarı olarak görülmektedir. Hükûmet de nüfusu artırmaya yönelik politikalara devam etmeyi arzu etmiştir. Fakat dönemin ekonomik ve sosyal sorunları, bunun yanı sıra 1939-1945 yılları arasında vuku bulan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle seferberlik durumu gibi sebeplerle nüfusun istenilen ölçüde artış hızını yakalaması bir müddet mümkün olmamıştır (Semiz, 2010, s.451-468).

Bu açıdan da Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetlerinin değişen siyasi, ekonomik ve diğer şartlara göre nüfus politikasını güncellediği anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren uzun yıllardır devam eden savaşlar nedeniyle ortaya çıkan sorunlar da dahil olmak üzere çeşitli meselelerle ilgilenmek durumunda kalmıştır. Bunlardan biri olan demografik yapı/nüfus meselesi, uzun süren savaşlar sonucunda yaşanan toprak ve insan kayıpları ile vuku bulan zorunlu/gönüllü dış göçlerle nüfus miktarının azalması sebebiyle önemli görülmüştür. Bu bağlamda nüfus meselesi, erken cumhuriyet devrinde başta Atatürk olmak üzere hükûmetin gündemindeki meselelerden biri olmuştur. Osmanlı Devleti bir imparatorluk olarak çok uluslu bir yapıya sahipken Türkiye Cumhuriyeti homojen ve ulusçu bir nüfus yapısına sahip olmayı öncelik vermiştir. Atatürk de Türk nüfusun, sayı olarak yüksek olmasının yanı sıra cumhuriyet devrimlerine bağlı, eğitim seviyesi yüksek bir seviyede olmasını istemiştir. Bu kapsamda cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bir yandan nüfusun sayısal olarak artırılmasına yönelik bir politika benimsenmiş; diğer yandan da nitelikli bir nüfusa sahip olabilmek için bilhassa eğitim alanında yatırımlar yapılmıştır. Belirlenen amaçlara ulaşabilmek düsturuyla hükûmet tarafından çok sayıda kânun ve yönetmeliklerin çıkartıldığı, çeşitli uygulamaların hayata geçirildiği görülmektedir. Özellikle Türk halkını evlenmeye ve çok çocuk sahibi olmaya yönelik teşvik edici adımlar atıldığı; doğum oranlarının artırılması ile sağlık hizmetlerinin iyileştirildiği ve yaygınlaştırıldığı, salgın hastalıkların önlenmesi noktasında ciddi çalışmalar yapıldığı ifade edilebilir. Öte yandan dönemin basınının da hükûmetin nüfus politikasına destek vererek aynı şekilde sayım süreçlerine ilişkin halkın bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesine gayret ederek bu konuda önemli bir fonksiyon üstlendiği takip edilmektedir. Netice itibarıyla cumhuriyetin kurulmasından itibaren nüfus artışı muhtelif şekillerde teşvik edilmiştir. Uygulanan nüfus politikalarının sonucunu görmek amacıyla ilk nüfus sayımı 28 Ekim

1927 yılında gerçekleştirebilmiştir. Bu dönemde kurulan İstatistik Umûm Müdürlüğü tarafından icra edilen bu sayım, birtakım aksaklıklara rağmen intizamlı bir şekilde icra edilmiş ve Türkiye'nin ilk nüfus sayımının sonucu 13.648.270 olarak ilan edilmiştir. Ortaya çıkan nüfus sayısı hem nicelik hem nitelik itibarıyla Türkiye'nin planladığı kalkınma hamlelerini gerçekleştirebilmesi, her alandaki üretimin lazım geldiği ölçüde artırılabilmesi, bulunulan coğrafya itibari ile savunma ve güvenlik tedbirlerinin etkin bir şekilde alınabilmesi için yeterli görülmemiştir. Dolayısıyla esas olarak ilk sayımdan sonra nüfus artışına yönelik teşvik politika ve uygulamalara daha planlı bir şekilde yönelim olduğu ve hız verildiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra nüfusun nitelikleri açısından özellikle eğitim seviyesinin ve okuryazar oranının oldukça düşük olması, nüfusun mesleki nitelikleri ve çeşitliliğinin az olması vb. nitelikler de göz önüne alındığında; açılan Halkevleri ve Millet Mektepleri gibi kuruluşlarla nüfusun temel niteliklerinin geliştirilmeye çalışıldığı değerlendirilmektedir. Neticede 20 Ekim 1935'te yapılan ikinci nüfus sayımı ile Türkiye nüfusunun 16.158.018'e yükseldiği; yani ülke nüfusu iki sayım arasındaki 8 yıllık süreçte 2 buçuk milyondan fazla arttığı tespit edilmiştir. Çıkan sonuçlar nicelik olarak önemli bir gelişim kaydetse de nitelik itibarıyla atılması gereken çok adım olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte çalışmada izah edildiği üzere hükümetin nüfus artışına yönelik politikasının ortaya çıkan artış rakamlarında pozitif etki oluşturduğu da ifade edilmelidir. Sonuç olarak gerek Atatürk döneminde uygulanan nüfus politikası ve gerekse bu dönemde icra edilen birinci ve ikinci nüfus sayımlarının, devletin nüfus politikasına ilişkin müspet ve kayda değer neticeler ortaya çıkardığını ifade etmek mümkündür. Ancak nüfusun özellikle nitel olarak henüz istenilen/ideal seviyede olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmada da Atatürk Dönemi'nde Türkiye'nin nüfus politikası ve demografik yapısına ilişkin özel bir inceleme yapılmıştır. Nüfusun hükümet tarafından neden önemli bir mesele olarak görüldüğü sorusuna dönemin politik, toplumsal, sosyo-kültürel atmosferi göz önünde bulundurularak cevaplar aranmıştır. Bu bağlamda nüfus sayımlarının ne denli ihtiyaca cevap verdiği izah edilmiştir. Bu bağlamda nüfus konusu, literatürdeki kaynaklardan hareketle, dönemsel bir incelemeyle ayrıntılı olarak ele alınmış; iki nüfus sayımı öncesi, gerçekleşme safhası ve sonrasında karşılaştırmaları bir şekilde ortaya konulmuştur. Sayımlarda elde edilen nicel bulgular da nüfusun nitel ve nicel özelliklerine dair isabetli değerlendirmeler yapılmasına olanak vermiştir. Bu yönüyle çalışmanın, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin nüfus politikasına ve demografik yapısına dair detaylı malumat ve

değerlendirmeler sunduğu düşünülerek literatüre yeni bir katkı sağlaması ümit edilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri. (1929). Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.
- 1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu. (1935). Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, Ulus Basımevi.
- 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı. (1961). Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları.
- 1935 nüfus sayımında nüfusumuz... (1935, 26 Ekim). *Türkdili*. 16,188, 767 nüfusumuz içinde. (1935, 25 Ekim). *Haber/Akşam Postası*.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938) (Açıklamalı Dizin İle). (2006). I-II-III, (5. baskı). ATAM Yayınları.
- Ari, K. (1992). *Cumhuriyet dönemi nüfus politikasını belirleyen temel unsurlar*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 8 (23), 409-420.
- Aybars, E. (2006). *Atatürkçülük ve Modernleşme*. Zeut Kitabevi.
- Aysal, N. (2017). *Türk-Rum nüfus mübadelesi: Ortodoksların Anadolu'dan zorunlu göçü. Geçmişten Günümüze Göç*, Cilt 1, ed.: Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 641-662.
- Aysan, M. F. (2014). *Türkiye'nin demografik dönüşümü ve yeni meydan okumalar. Türkiye'de Toplumsal Değişim*, ed.: Lütfi Sunar. Nobel Yayınları, s.137-158.
- Baş, R. (2022). *Türkiye'nin Nüfus Meselesi (1923-1980)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. BCA. 30-18-1-2/54-36-7. BCA. 490-1-0-0/17-88-5. BCA. 30-10-0-0/25-145-6; 30-10-0-0/26-148-3. Bugün genel nüfus sayımı var. (1935, 20 Ekim). *Ulus*. Belge, B (1935, 1 Ekim). Nüfus Sayımı. *Ulus*.
- Çağlayan, E. (2016). *Tek parti döneminde Malatya'da nüfus ve demografik yapı [1927-1950]*. *E-Şarkiyat İlmî*

Araştırmalar Dergisi, 8 (1), 36-53.

Çakmak, F. (2007). *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikası*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü].

Çakmak, F. (2009). *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8 (18-19), 89-115.

Çok çocukluların resimlerini derç ediyoruz. (1928, 11 Şubat). *Cumhuriyet*.

Doğramacı, E. (1993). *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişimde Türk Kadını*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Erdal, İ. (2012). *Ülkü Mecmuasına göre erken Cumhuriyet Dönemi nüfus politikası (1923-1938)*. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 12 (48) 779-790.

Erdem, U. (2016). Cumhuriyet Türkiye'sinin ikinci nüfus sayımı (20 Ekim 1935). *Karadeniz Dergisi*, (30), 38-55.

Genel nüfus sayımı. (1935, 2 Ekim). *Akşam*.

Genel nüfus sayımı. (1935, 6 Ekim), *Akşam*.

Genel nüfus sayımı hazırlıkları. (1935, 4 Ekim). *Ulus*.

Genel nüfus sayımı. (1935, 14 Ekim). *Ulus*.

Gürkan, K.İ (1935, 5 Ekim). Sağlık bakımından: nüfus sayımının faydaları. *Ulus*.

Güneş, M. (2014). Osmanlı Dönemi nüfus sayımları ve bu sayımları içeren kayıtların tahlili. *Gazi Akademik Bakış*, 8 (15), 221-240.

Güriz, A. (1971). Türkiye'de siyasi partilerin nüfus politikası konusunda görüşleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28, (1), 13-40.

İskit, S (1935, 8 Ekim). Nüfus sayımının önemi. *Ulus*.

İstanbul'da umûmî tahrîr-i nüfus... (1927, 3 Kasım), *Servet-i Fünûn*.

İstatistik Yıllığı. (1943). Başvekâlet İstatistik Umûm Müdürlüğü 1940-1941. 12, Ankara Basımevi.

Karpat, K. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. Timaş Yayınları.

Kaya, M. (2018). *Doğuşundan erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Türk basınında gündelik hayat izlenimleri*. Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, (28), 37-73.

Küçüköğlü, M., & TAŞ. H. Y. (2019). *Nüfus-kalkınma ilişkisi*, 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (29 Kasım-1 Aralık 2019) Bildiriler Kitabı, 235-244.

Karsli, Ö. F. (2019). *1927 Genel Nüfus Sayımı Coğrafi Analizi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Kaştan, Y. (2006). *Cumhuriyet Döneminde nüfus hareketlerinin fonksiyonu*. Atatürk Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (1), 65-76.

Köse, M. (2010). *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Küçüka, N.A (1935, 2 Ekim). İstatistik ve nüfus sayımı. *Akşam*.

Mevzuat. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. *Düstur*. Tertip.3. C.11,

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1593.pdf>

MUTLU, C. (2013). *Milli Mücadele'de Türkiye'de Azalan Nüfus ve İzdivac Meselesi*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 29 (85), 169-205.

Nadi. Y (1934, 26 Nisan). Çocuklu ailelere yardım. *Cumhuriyet*. Nüfusumuz... (1935, 25 Ekim). *Ulus*.

Nüfusumuz artıyor. (1935, 22 Ekim). *Akşam*.

Nüfusumuz 16 milyon. (1935, 25 Ekim), *Anadolu*.

Nüfus sayımı için konferanslar. (1935, 6 Ekim). Nüfus Sayımı. *Ulus*.

Nüfus siyasası ve nüfus sayımı (1935, 20 Ekim). *Türkdili*.

Nüfus siyasası. (1935, 11 Ekim). *Ulus*.

Nüfus sayımı. (1935, 21 Ekim). *Haber/Akşam Postası*.

Özer, S. (2013). Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bekârlık Vergisi'ne ilişkin tartışmalar. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6 (12), 173-191.

Özkaya, Y. (1991). Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII (21), 499-505.

Özdemir, Y., & AKTAŞ, E. (2011). Halkevleri (1932'den 1951'e), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (45), 235-262.

Resmî Gazete. 4 Nisan 1926, Numara.339, 10-236. *Resmî Gazete*. 26 Ağustos 1926, Sayı.438, s.1-2.

Resmî Gazete. 21 Haziran 1934, Sayı.2733. s.4003-4009.

Resmî Gazete. 15 Temmuz 1934, Sayı.2752. s.4146.

Sakin, Orhan, [Erişim tarihi: 01.09.2022.]. 1914 Nüfus istatistiğine göre Ermeni cemaatinin nüfusu. <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/1914-nufus-istatistigine-gore-ermeni-cemaatinin-nufusu/>.

Saraç, Ö.C (1935, 1 Ekim). Yeni Nüfus Sayımız. *Ulus*.

Sayım başladı. (1935, 20 Ekim). *Akşam*.

Sayım. (1935, 20 Ekim), *Cumhuriyet*.

Sayım günü... (1935, 21 Ekim). *Ulus*.

Sayım işyarları ve genel nüfus sayımında... (1935, 18 Ekim). *Türkdili*.

Semiz, Y. (2010). 1923-1950 Döneminde Türkiye'de nüfusu artırma gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kânunu (Bekârlık Vergisi). *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27) 423-469.

Selek. C.H (1935, 12 Mayıs). Memleketti nüfus azlığını

nasıl artırabiliriz. *Cumhuriyet*.

Steinhaus, K. (1973). *Atatürk Devrim Sosyolojisi*. Çev. M. Akkaş. Sander Yayınları.

Şenşekerci, E. & GÜLCAN, Y. (2003). *Türk Devrim Tarihi ve Atatürkçülük*. Alfa Yayınları.

Tabak, K. S. (2000). *Türkiye’de Nüfusun Yapısı ve Tarihsel Gelişimi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü].

Tamer, A. BOZBEYOĞLU., & A. Ç. (2004). *1927 Nüfus sayımının Türkiye’de ulus devlet inşasındaki yeri: basında yansımalar*. Nüfusbilim Dergisi, (26), 73-88.

Tengirşenk, Y.K (1935, 7 Ekim) Nüfus sayımı. *Ulus*.

Toprak, Z. (2020). *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*. İş Bankası Kültür Yayınları.

Tuğluoğlu, F. (2012). Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci nüfus sayımı: 20 ilkteşrin 1935. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12 (25), 55-78.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2010). *İstatistik Göstergeler/Statistical Indicators (1923-2009)*. Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları.

Türkdoğan, O. (2003). *Kemalist Sistem ve Sosyolojik Yapısı*. IQ Kültür-Sanat Yayıncılık. Umûmî tahrîr-i nüfus... (1927, 5 Ocak). *Milliyet*.

Uluskan, Bayindir, S. (2010). *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Yavuz, B. (1995). *Atatürk Devrimi ile sosyal yaşamın çağdaştırılmasına ilişkin Fransız değerlendirmeleri*. *Atatürk Yolu Dergisi*. 4 (15), 305-342.

Vergili, A. (2013). *Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Dönem Nüfus Politikası (1923-1960)*. Sosyoloji Yıllığı, (22), Doğu Kitabevi.